

جمهوری اسلامی افغانستان
وزارت تحصیلات عالی
ریاست پوهنتون غالب
معاونیت پژوهشی، امور فرهنگی و ارتباطات

پالیسی اخلاقی در بخش تحقیق، ترجمه و تألیف

سال:

۱۳۹۸

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه	۱
هدف	۱
مبنا	۲
سیاست گذاری در زمینه تخلفات پژوهشی	۲
تعریف مفاهیم	۲
الف) تخلف پژوهشی	۲
ب) اخلاق پژوهش	۲
تعریف پالیسی اخلاقی	۲
شورای پژوهشی	۳
ارکان شورای پژوهشی	۳
مصادیق تخلفات اخلاقی تحقیقات علمی	۳
لایحه جوانب اخلاقی در اجرای تحقیقات علمی	۴
۱) اخذ موافقت	۵
۲) حفظ محرمانیت	۶
۳) جلوگیری از تعصب	۶
۴) تألیف	۶
۵) رقت ادبی	۶
۶. حساسیت به نیازمندی های خاص فرهنگی	۷
مسائل عمومی در مورد جوانب اخلاقی تحقیق	۷

هدف اصلی تمام نظام‌های اعتقادی و ارزشی، رسیدن به کمال واقعی و حقیقی است. پارسایی و رعایت بایدها و نبایدها نقش به سزایی را در رسیدن انسان به این کمال دارد. هر انسانی به حکم انسان‌بودن و نیز به حکم هدف‌مندبودن نیازمند دانستن اصولی است که پرداختن به بایدها و نپرداختن به نبایدها را برای او ترسیم و مشخص سازد. افزون بر این، انسان محقق دارای وظیفه خاصی است. محقق به دنبال کشف حقیقت است و حقیقت نقطه کمال او است و متعهد است که با اتکا به توانمندی و روحیه پرسش‌گری خود نسبت به کشف حقیقت و انتشار صادقانه آن بپردازد. بی‌تردید داشتن نظام ارزشی و پایبندی به اصول اخلاقی، وی را در انتخاب موضوع تحقیق و در روند و نیز در تشخیص به‌تر و صایب‌تر به او کمک می‌کند. پالیسی اخلاقی پژوهش، چهارچوب و سیاست‌گذاری اخلاقی پژوهش و در ضمن نظام‌نامه یا تعهدنامه‌یی است که حدود اخلاقی اجرایی پژوهش را ترسیم می‌کند. اصولاً رعایت اخلاق پژوهش تنها به پژوهش‌گران بر نمی‌گردد؛ بل که بخشی مهم از اخلاق، متوجه سازمان‌های پژوهشی یا متولیان امر پژوهش است، که می‌توان آن را به عنوان اصول اخلاقی مراکز پژوهشی یاد کرد. تصمیم‌گیری‌های کلان پژوهشی نقش بسیار مهمی در قسمت پژوهش و پژوهش‌گران دارد و بی‌تردید، ضرورت تدوین اصول اخلاقی پژوهش توسط پژوهش‌گران از یک سو سازمان‌های متولی پژوهش از سوی دیگر بسیاری از بایدها و نبایدهای مربوط به پژوهش، به دلیل نداشتن پالیسی اخلاقی یا عدم آگاهی و شناخت پژوهش‌گران مورد غفلت قرار می‌گیرند؛ بنابر این، داشتن پالیسی‌های اخلاقی علم و آگاهی کافی از اصول و موازین اخلاقی پژوهش موجب پیش‌گیری از روزآمد بسیاری از اتفاقات و تخلفات آگاهانه یا ناآگاهانه در حوزه پژوهش خواهد شد. امید است که معاونیت پژوهشی غالب، بتواند با تدوین این پالیسی به ترویج اخلاق پژوهش اهتمام ورزد و در اعتلای نظام اخلاقی پژوهشی در کشور بکوشد.

هدف

این مجموعه که با نام پالیسی اخلاقی پژوهش نام‌گذاری شده است، با هدف ترویج اخلاق پژوهشی، حمایت اخلاقی از پژوهش‌گران و مالکیت فکری آنان و پیش‌گیری از روزآمدسازی تخلفات پژوهشی آگاهانه و ناآگاهانه است. با این وصف پالیسی حاضر اهداف زیر را تعقیب می‌کند:

۱. صیانت از مالکیت فکری و رعایت حقوق مادی پژوهش‌گران؛
۲. ارج نهادن به اصول اخلاقی علمی و پایبندی به آن در جامعه علمی؛
۳. جلوگیری از تضعیف اعتبار علمی.

مبنا

این پالیسی با استعانت از خداوند متعال و با الهام از آموزه‌های دین اسلام و اتکا به بنیادهای اخلاق اسلامی و مقرره‌های وزارت محترم تحصیلات عالی و پالیسی اخلاقی تحقیقات علمی تدوین شده است.

سیاست‌گذاری در زمینه تخلفات پژوهشی

یکی از رسالت‌های مهم پوهنتون غالب، که در پلان استراتژیک آن انعکاس یافته است، تولید علم است. به موازات سرمایه‌گذاری برای تولید علم، باید در نگاه‌داری این دست‌آوردها نیز تلاش جدی انجام شود. امنیت تولیدات علمی، حفظ و نگاه‌داری این تولیدات به مراتب از زمینه‌سازی برای تولید آن مهم‌تر می‌باشد. بدین‌وسیله می‌توان از ورود خدشه به اعتبار پوهنتون و تولیدکننده‌گان واقعی علم جلوگیری نمود؛ اگرچه مصداق‌های تخلفات پژوهشی به دلیل لوایح و مقررات و نظارت بر کارهای پژوهشی اندک می‌باشد؛ با این حال وجود یک پالیسی اخلاقی و ضوابطی که روند بررسی این تخلفات را یک‌سان‌سازی نماید، ضروری به نظر می‌رسد.

تعریف مفاهیم

الف) تخلف پژوهشی

بر اساس پالیسی اخلاقی پژوهشی، هرگونه سوءاستفاده از تولیدات علمی و ارائه اطلاعات نادرست است.

ب) اخلاق پژوهش

اخلاق پژوهش، از شاخه‌های اخلاق کاربردی می‌باشد و به معنای بررسی امکان و شرایط رعایت قواعد و اصول اخلاقی در پژوهش است؛ از این‌رو، شامل مجموعه‌یی از آداب و اصول اخلاقی است، که قرار است تمام اعضای یک جامعه علمی در فرآیند استفاده، تولید و نشر دانش به آن‌ها پای‌بند بوده، آن‌ها را رعایت کنند. این آداب یا در قالب منشورهای حرفه‌یی مکتوب و مدون شده‌اند، یا مورد توافق متخصصان رشته‌های مختلف قرار گرفته‌اند. توجه به این قالب‌های تدوین‌شده و استفاده از آن‌ها در مسیر فرایند پژوهش حایز اهمیت است.

تعریف پالیسی اخلاقی

منظور از پالیسی اخلاقی، سیاست‌گذاری از جنس اخلاقی در زمینه پژوهش است که از حمایت اخلاقی تا تخلفات پژوهشی را در بر می‌گیرد. آثار پژوهشی و محصولات علمی، که شامل تخلفات پژوهشی می‌گردد:

- طرح پژوهشی یا ایده مکتوب؛

- اختراع یا کشفیات؛

- کتاب؛

- مقاله؛

- گزارش علمی و فنی مکتوب؛

- نرم افزار و برنامه های کمپیوتری و مستندات مربوط؛

- پایان نامه و رساله.

شورای پژوهشی

شورای پژوهشی پوهنتون بر اساس این پالیسی مرجعی برای تطبیق پالیسی اخلاقی در زمینه پژوهش در غالب است. این شورا بر اساس تجارب و واقعیت های موجود و نیز لایحه اخلاقی و رهنمود تحقیق، تصمیم لازم را خواهند گرفت.

ارکان شورای پژوهشی

ارکان شورای پژوهشی، که تطبیق پالیسی اخلاقی و تخلفات پژوهشی در پوهنتون غالب را بررسی می کند، عبارت اند از: معاون پژوهشی معاون علمی و تمامی اعضای کمیته تحقیق.

مصادیق تخلفات اخلاقی تحقیقات علمی

در پالیسی اخلاقی پژوهش، موارد زیادی از جمله تخلفات محسوب می گردد:

الف) سوء رفتار پژوهشی

۱. عدم داشتن دانش تخصصی و صلاحیت علمی در موضوع پژوهش؛
۲. عدم مراعات صداقت به ارائه گزارش های علمی خود برای کسب امتیازات علمی و اداری و ترفیع و ارتقا؛
۳. جانب داری در فرآیند انجام پژوهش یا دخالت دادن پیش فرض ها و تمایلات خود، دیگران یا مؤسسه سفارش دهنده پژوهش؛
۴. عدم ارائه نتایج واقعی پژوهش به دلیل ترس و تأثیر فشارها و جهت گیری های سوء، پیرامون پژوهش گر؛
۵. عدم پای بندی به عنصر زمان (موعد مقرر) در انتشار نتایج پژوهش (امتناع از انتشار نتایج به دست آمده پژوهش در بازه زمانی معین، به دلیل منافع سودجویانه از روی عمد یا به طور سهوی)؛
- نکته: فقط به دلایل امنیتی می توان انتشار نتایج پژوهش را به زمان دیگری موکول کرد.
۶. ابهام و عدم دقت در تدوین گزارش پژوهش یا روشن و شفاف نبودن مرز بین دست آوردهای علمی پژوهش گر و یافته های گرفته شده از دیگران؛
۷. بازنویسی گفته های دیگران، بازی با الفاظ، زیاده نویسی، کلی گویی، جزم اندیشی و مصرف گرایی.

۸. تعصب، حسادت، کینه و خشم، غرض‌ورزی عاطفی، توهین و جسارت، تحقیر و استخفاف دیگران، حرمت‌شکنی، بزرگ‌نمایی خود و موضوع، انفعال در نگره‌ها و باورها به دلیل دگرباوری، فریب، آزار و اذیت، بهره‌برداری ناپسند از واژه‌ها و افراد؛

۹. استفاده و استناد به منابع مشکوک و فاقد اعتبار علمی (مجله، سایت، حامی مقاله و نویسنده مقاله)؛

۱۰. عدم رعایت منافع ملی در کلیه مراحل انجام پژوهش؛

۱۱. استفاده خلاف واقعیت از عناوینی مانند پوهاند، پوهندوی و ... در آثار پژوهشی؛

۱۲. هرگونه حذف و تغییر در نشانی اصلی نویسنده یا نویسندگان مقالات علمی؛

۱۳. عدم استفاده از واژه‌های متناسب با کارهای انجام‌شده نظیر ترجمه، تألیف، تصنیف و تحقیق.

ب) عدم تعهد و مسؤولیت نسبت به ذی‌نفعان

۱۴. عدم رعایت منافع ذی‌نفعان در تمام مراحل پژوهش؛

۱۵. انتساب غیرواقعی پژوهش به افراد فاقد هویت واقعی و فرد یا افرادی که هیچ نقشی در پژوهش ندارند و حذف مؤلف حقیقی (فرد یا افرادی که نقش بسزایی در جنبه‌های علمی پژوهش داشته‌اند) از فهرست نویسندگان. در تمامی کارهای نوشتاری مشارکتی، باید نام کلیه کسانی که در انجام پژوهش، جمع‌آوری داده‌ها و نظیر آن مشارکت علمی داشته‌اند به‌عنوان مؤلف ذکر شود. در صورت عدم رضایت آنان، یک یا چند مؤلف مجاز به استفاده از داده‌های آنان نمی‌باشند.

۱۶. عدم رعایت ترتیب درج اسامی بر اساس سهم هر یک از نویسندگان در نگارش پژوهش و مشارکت خلاقانه آن‌ها؛

۱۷. سوءاستفاده از منابع مالی تخصیص داده‌شده جهت انجام پژوهش؛

۱۸. کتمان نتایج خاصی از تحقیق در ازای دریافت وجوهی از متولیان تحقیق یا تهیه گزارش‌های چندگانه که موجب مخدوش شدن نتایج تحقیق و سردرگمی خواننده‌گان شود؛

۱۹. عدم اظهار اطلاعات مربوط به بودجه، افراد و یا مؤسسات حمایت‌کننده و مرتبط با پژوهش یا اظهارات غیرواقعی در این ارتباط؛

۲۰. عدم اعلان نام مرکزی که پژوهش در آن انجام شده؛

۲۱. تهیه و ارسال مقاله با ذکر نام هم‌کاران و بدون اطلاع قبلی آن‌ها از محتوای مقاله و محل ارسال آن.

لایحه جوانب اخلاقی در اجرای تحقیقات علمی

تدوین لایحه جوانب اخلاقی در اجرای تحقیقات علمی یکی دیگر از ابعاد سیاست‌گذاری در زمینه اخلاق است. درواقع تطبیق لایحه می‌تواند به عملیاتی کردن این پالیسی در پوهنتون غالب مدد رساند. هدف تحقیق کشف یک رابطه پنهان بین متغیرهای ذی‌دخل در مسأله می‌باشد، هم‌چنان تحقیق معطوف به حل

مسئله می‌باشد. رعایت مسائل اخلاقی جزو جداناپذیر یک تحقیق علمی می‌باشد. در پهلوی مسائل مسلکی و اکادمیک؛ یک محقق در انجام تحقیق مکلف به رعایت بعض نکات اخلاقی نیز می‌باشد. در آغاز تحقیق و انتخاب موضوع در نظر گرفتن اصول اخلاقی شرط مهم می‌باشد. اصول اخلاقی عبارت از سلوک پسندیده بوده، که از نظر همه صحیح پنداشته شود و هیچ‌گونه صدمه‌یی به حیثیت و مقام افراد وارد ننماید. لایحه رعایت جوانب اخلاقی در تحقیقات علمی، حاوی نکات مهمی است که این پالیسی را از قابلیت تطبیق بهره‌مند می‌سازد. موارد زیر جزو پالیسی اخلاقی پژوهش محسوب می‌گردد:

(۱) اخذ موافقت

جمع‌آوری و استفاده از معلومات بدون اجازه انسان‌هایی که بالای‌شان تحقیق صورت می‌گیرد یا معلومات‌دهنده‌گان عمل غیراخلاقی می‌باشد. پروسه گرفتن اجازه به نام توافق نظر مبنی بر معلومات کامل یاد می‌شود. توافق نظر مبنی بر معلومات کامل ایجاب می‌کند تا محقق هدف و طرز استفاده معلومات را قبل از اخذ اجازه به معلومات‌دهنده‌گان تشریح نماید.

در موقع دریافت معلومات حساس لازم است تا محققان در هنگام جمع‌آوری اطلاعاتی که ممکن است سبب ناراحتی، خجالتی و جریحه‌دار شدن احساسات معلومات‌دهنده‌گان شود، بسیار متوجه باشند. مثال‌های معلومات حساس شامل سلوک جنسی، عادت سرقت و غیره عادات معلومات‌دهنده‌گان می‌شود. محقق موظف است که قبل از پی‌گیری معلومات حساس، موافقت معلومات‌دهنده را جلب نماید. جوانب اخلاقی تحقیق اجازه نمی‌دهد که یک محقق، احساسات شخص را جریحه‌دار سازد، به او صدمه بزند یا او را تحقیر نماید و معلومات‌دهنده احساس حقارت نماید.

خودداری از آسیب‌رساندن به انسان‌هایی که بالای‌شان تحقیق صورت می‌گیرد یا مصاحبه‌شونده‌گان: زمانی که شما از معلومات‌دهنده‌گان معلومات جمع‌آوری می‌نمایید لازم است تا با دقت بررسی نمایید، که آیا دخالت ایشان در تحقیق احتمال دارد که برای‌شان مزاحمت خلق کند یا خیر. به طور مثال، اگر شما پلان دارید تا با چند تن از معلمان مصاحبه نمایید، لازم است تا فکر کنید که آیا دخالت معلمان در تحقیق مدیر مکتب را ناراحت می‌سازد یا خیر. اگر امکانات واکنش به منفی وجود داشت؛ پس شما من حیث یک محقق باید یک استراتژی جدید طرح نمایید، که فرصتی را فراهم می‌سازد تا معلمان در تحقیق سهیم شوند و در عین زمان از هر نوع تأثیر سوء در امان باشند. ضروری است تا در وقت تهیه پرسش‌نامه از طرح سؤال‌های تخریب‌کننده ذهن جلوگیری شود.

۲) حفظ محرمانیت

به طور کلی، شریک‌سازی معلومات در مورد معلومات‌دهنده‌گان با ذکر نام آن‌ها غیراخلاقی پنداشته می‌شود؛ اگرچه در حالت خاص شما می‌توانید اسامی معلومات‌دهنده‌گان را ذکر نمایید؛ اما در صورتی که آن‌ها اجازهٔ تحریری به شما داده باشند.

لازم است قبل از اخذ اجازه، برای معلومات‌دهنده‌گان به طور واضح تشریح نمایید، که چرا تذکر دادن اسامی‌شان ضروری است. به هر حال، روش عمومی این است که اسامی معلومات‌دهندگان یا انسان‌هایی که بالای‌شان تحقیق صورت می‌گیرد، باید محفوظ باشند. بر علاوه در شروع سوال‌نامه‌ها باید تذکر یابد که معلومات داده‌شده محرم بوده به ضرر هیچ فرد یا گروهی از آن استفاده نمی‌گیرد.

۳) جلوگیری از تعصب

تعصب، بعضاً دلالت بر این دارد که شما برخی از معلوماتی را که در مطالعهٔ تان دریافته‌اید پنهان نمایید. تعصب هم‌چنان دلالت بر مشخص ساختن برخی از معلومات به طور نامتناسب می‌کند، پس، اگر شما بعض را گزارش نمی‌دهید، یا در قسمت برخی معلومات به خاطر علایق شخصی مبالغه می‌کنید، این بدان معناست که شما تعصب و علایق شخصی خود را دخالت داده‌اید؛ بنابراین، مهم است که در انجام تحقیق و نگارش و اعلان نتیجهٔ تحقیق از دخالت دادن علایق و احساسات شخصی، خودداری نموده و صرف به بیان یافته‌های تحقیق پردازید. به عبارت دیگر بی‌طرفی (Objectivity) و خودداری از جانب‌داری (Subjectivity) را رعایت کنید.

۴) تألیف

در بسیاری از تحقیقات، چندین شخص نقش دارند. در چنین حالتی، درج یا عدم درج نام و مشخصات افرادی که در انجام یک تحقیق، نقش برجسته داشته‌اند، نام‌های‌شان به حیث یک گروه محققان ذکر گردد. به هیچ‌وجه نباید فقط یک شخص بدون موافقت افراد دیگر شامل تحقیق، نام خود را در اثر ذکر کند.

۵) سرقت ادبی

نویسنده به هیچ‌وجه نباید مرتکب سرقت ادبی شود. سرقت ادبی، یعنی استفاده و ارائهٔ سخنان، افکار یا ایده‌های یک شخص دیگر به عنوان سخنان، افکار یا ایده‌های خود. در صورت استفاده از سخن، فکر و اندیشهٔ دیگران باید آن را مستند کرد. تنها ارائهٔ فهرست مراجع و منابع در آخر اثر کافی نیست و خواننده قادر نخواهد بود که تشخیص دهد کدام فکر و اندیشه از خود نویسنده است و کدام‌ها مربوط به نویسنده دیگر است.

۶. حساسیت به نیازمندی‌های خاص فرهنگی

بعضی از فرهنگ‌ها و رسوم‌ها نیاز به معیارهای معین اجتماعی جهت برقرار نمودن ارتباطات دارند؛ بنابراین، لازم است که محقق به حساسیت‌ها و نیازمندی‌های فرهنگی و اجتماعی محیط تحقیق آگاه بوده و آن‌ها را رعایت نماید، تا در پروسه تحقیق اختلال به وجود نیاید. به طور مثال، در بعضی از محیط‌های فرهنگی قبل از راه‌اندازی یک‌مصاحبه یا بحث متمرکز بر گروه، ممکن است لازم باشد که موافقت رهبران اجتماعی یا بزرگان فامیل را اخذ نمایید؛ بر علاوه، در هنگام مصاحبه با خانم‌ها، محل برگزاری مصاحبه روشن بوده و موافقت قبلی باید موجود باشد.

مسائل عمومی در مورد جوانب اخلاقی تحقیق

۱. تمام مراحل به شمول پیش‌نهاد، اجرای تحقیق و تهیه گزارش خلاف اصول و موازین اخلاق اسلامی نباشد؛
۲. قبل از اجرای تحقیقاتی که در آن تحقیق بالای انسان‌ها ذی‌دخل است، باید طرح آن از طرف کمیته تحقیق مورد تأیید قرار گیرد؛
۳. هیچ تحقیق نباید سبب به مخاطره‌انداختن یک‌انسان یا محدود کردن اختیارات وی شود؛
۴. در تحقیقاتی که بالای انسان‌ها اجرا می‌شود سلامتی انسان یک اصل محسوب می‌گردد؛
۵. هیچ تحقیق نمی‌تواند که به هدف افزایش دانش و تجربه یا سهولت در کار یا تنقیص هزینه‌های مالی، خطر مالی و جانی را متوجه افراد نماید؛
۶. افراد اشتراک‌کننده در تحقیق باید بدانند هر لحظه که بخواهند تحقیق را ترک نموده می‌توانند؛
۷. در صورتی که افراد اشتراک‌کننده تحقیق خواهان دانستن نتیجه تحقیق باشند، تحقیق‌کننده مکلف است در ختم تحقیق ایشان را از نتایج تحقیق مطلع سازد؛
۸. در تحقیقات طبی مریضان نباید تحت معاینه غیر ضروری (Invasive) قرار گیرند، ولو معاینه مذکور حداقل خطر را متوجه مریض نماید (مانند اخذ خون)؛
۹. هزینه بعضی معاینات غیر ضروری مانند اکوکاردیوگرافی، التراسوند، بعد از اخذ رضایت شخص توسط پروژه تحقیقاتی پرداخته می‌شود.
۱۰. بر اساس اعلامیه حمایت از حیوانات، در هنگام تحقیق، حیوانات نباید مورد آزار، اذیت و شکنجه قرار گیرند؛
۱۱. در تحقیقات میدانی اخذ اجازه انجام مصاحبه، مشاهده و یا توزیع پرسش‌نامه از مقامات مربوط ضروری می‌باشد.

۱۲. اطمینان دادن به اشتراک‌کننده‌ها در مورد این که نتایج تحقیق به هیچ وجه به ضد آن‌ها و در تضاد با منافع شان نیست یا این که به ضد هیچ منبع یا شخص مورد استفاده قرار نمی‌گیرد؛ بل که برای حل مشکل یا انکشاف یک پروسه یا موضوع از آن استفاده می‌گردد.

یادداشت:

این پالیسی این جلسه شورای علمی پوهنتون غالب با پروتوکول شماره (۲۵) به تاریخ (۳۰ / ۰۶ / ۱۳۹۸) به تصویب رسید.

با احترام

پوهاند محمدناصر ره‌یاب
رئیس پوهنتون غالب هرات